

UOT 811.512.162.

Səbinə Vəliyeva
Bakı Dövlət Universiteti
nasibali2011@mail.ru

**GEYİM ADLARI VƏ ONLARIN ETNOLİNGVİSTİK TƏHLİLİ
(XX ƏSR 50-60-CI İLLƏR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİNİN
BƏDİİ ÜSLUBU ƏSASINDA)**

*Dil ictimai mahiyyəti etibarlı ilə etnik proseslər ilə sıx bağlıdır.
(B.Məhərrəmli)*

Açar sözlər: *maddi mədəniyyət, etnoqrafizmlər, xalq, adət-ənənə, leksik vahidlər, geyim adları.*

Key words: *material culture, ethnography, people, traditions, lexical units, clothing names.*

Ключевые слова: *материальная культура, этнография, люди, традиции, лексические единицы, названия одежды.*

Məişətlə bağlı olan leksika hər bir dilin lüğət tərkibində əsas olub, məxsus olduğu xalqın həyatında, yaşantısında xüsusi bir yer tutur. Bura daxil olan dil vahidləri həmin dilin mənsub olduğu etnosun həyat tərzilə bağlı (etnoqrafiyası ilə) yaranır, bu tipli sözlərdə xalqın məişəti, adət-ənənəsi, psixologiyası, fəlsəfəsi, etika və estetikası bu və ya digər dərəcədə ifadə olunur. Azərbaycan dilinin də özünəməxsus məişətlə bağlı olan lüğət tərkibi var ki, məhz bu etnoqrafizmlər min illər boyu mənsub olduğu xalqın gündəlik həyatında zəruri ehtiyacdən olaraaq yaranmış və yaradılmış, bugünə qədər də bu vahidlər öz işləkliyini qoruyub saxlaya bilməmişdir. Bu tip sözlər formalaşma baxımından uzun bir dövr keçmiş, bəziləri müxtəlif fonomorfoloji və semantik dəyişikliklərə də məruz qalmışdır.

Geyim bu və ya digər xalqın, millətin əsrlər boyu yaratmış olduğu zövqünü, mədəniyyətini, tarixini özündə əks etdirir. Müxtəlif dövrlərdə meydana çıxan geyimlər bilavasitə insan cəmiyyətində mövcud olan müxtəlif xalqların əxlaqını, fəlsəfi dünyagörüşünü əhatə etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan geyimləri müxtəlif yadelli mədəniyyətin təsiri altında inkişaf etsə də, XX əsrin 50-60-cı illərində Azərbaycan bədii üslubunun dilində geniş işlənən “**kürk, başlıq, don, çalma, köynək**” və s. bu kimi baş və bədən geyimləri əsasən türk mənşəli olması ilə fərqlənmişdir.

Qədim türk söz olan **“don”** “Qədim türk lüğəti”ndə “libas, paltar” mənasında [15,s.574], M.Kaşğarının “Divani lüğət-it türk” və digər mənbələrdə də “ton-don” şəklində “elbisə, geyim” mənasında verilmişdir[11, s.76]. L.Budaqovun “Türk-tatar şivələrinin müqayisəli lüğəti”ndə isə “don” geyim adı üç: “paltar”, “kürk”, “ayaqqabı” mənalarında qeyd olunmuşdur. Daha çox Azərbaycan dilinə həsr olunan və izahlı lüğət şəkilində tərtib edilən bu lüğətdə “don” qırğız və türk dili ilə müqayisə edilmiş, qırğız dilində “qadın yay paltarı”, türk dilində isə “geymək, bəzəmək, silahlandırmaq (donatmaq)” mənalarında da işlənildiyi göstərilmişdir [2].

Müasir Türkiyə türkcəsində “don” “geyim”, “bədənin beldən aşağısına geyilən uzun və ya qısa alt paltarı” mənalarında işlənir.

Dilimizdə “don” qadınlara məxsus olan, mövsümündən, uzunluq dərəcəsiindən asılı olmayan “paltar”, digər türk mənşəli qaraçay-balkar, yakut, tofalar dillərində “şuba”, uyuğur dilində isə 3 mənada “üst paltar”, “şuba”, “xalat” [2, s.213] kimi işlənəməkdədir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində “don” “paltar, geyim-keçim, libas” mənasında işləndiyinə rast gəlirik [10, s.76].

“Don” “donatmaq”/ “tonatmaq” felinin kökü olub, “geymək”, “süslemək”, “giydirip kuşatmaq/bəzətmək” kimi mənaları özündə ehtiva edir.

Azərbaycan dilində “don” bəzi ifadələrdə öz qədim mənası mühafizə etmişdir: “donluq, dondan-dona girmək” və s.

Dilimizdə işlənən “donluq” məfhumu də var ki, “maaş,əmək haqqı”, “mükafat” mənasındadır. Bu mənada “don” sözünün “paltar, geyim” mənasından törənmişdir.

Azərbaycan dilində “ton//don” sözü ilə yanaşı eyni mənada olan “geyim, geyim-keçim”, “paltar” sözləri də işlənir. Bunların qarşılıqlı mübarizəsi nəticəsində “ton/don” Azərbaycan dilində öz qədim mənasını “geyim” və “paltar” sözlərinə “güzəştə getmiş” və mənaca daralaraq paltarın bir növünü bildirməyə başlamışdır.

Yuxarıdakı araşdırmalardan “don” isminin geniş mənada variantlarının olduğu meydana çıxır. Qədimdə “paltar” mənasını bildirən bu söz, təxminən, XIII-XIV əsrlərdən yeni mənada variantları qazanmağa başlamışdır.

A.Cəfərov bu sözün qədimliyindən bəhs edərkən yazır: “Qədim türk geyim adlarından olan “don” müasir dilimizdə də işlənəməkdədir. Bu sözün qədimliyini Qaradonlu toponimi (İmişli rayonunun keçmiş adı) və “Kitabi-Dədə Qorqud dastanı”nda işlənməsi göstərir” [7, s.22].

Drevneturkskiy slovarda “don” termini paltar , geyim mənasını ifadə edib / ton- paltar, geyim ton kedim qoşa sözü də verilir – paltar ton opraq, ton tolum, iç ton, kedim ton, qulaq ton ifadələri də var /Türk, – don, qum. –

ton, noğ. – ton, tat. – tun, yağ. – son /kürk/ qırğ. – ton “kürk”. Ümumiyyətlə, “Üst paltarı” /əsasən kişi paltarı/, qaz –ton. [15, s.234].

Erkən orta əsrlərdə Azərbaycan kişi və qadın geyimləri bir qayda olaraq hamısı “don” adlandırılır. XIX əsrin ikinci yarısından avropa biçimli geyim elementlərinin xalq məişətinə nüfuzu qadın geyimləri içərisində “don” adlanan geyim növünün daha geniş meydana gəlməsinə imkan vermişdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan dilinin bədii üslubunun şifahi və yazılı qoluna aid olan nümunələrinin dilində bütün geyim adları “don” adlandırılmışdır.

İsmlərin tarixi diferensiasiya prosesində sözün məna cəhətdən daralması, genişlənməsi və yeni mənaların yaranması əsas proseslərdən olub, semantik daralma isə dilimizdə ən çox müşahidə edilən semasioloji hadisə kimi izlənilib. Məhz bu hadisə əsasında dil öz daxili imkanları hesabına zənginləşərək söz yaradıcılığına xidmət etmişdir. Bu tip sözlər daha çox insanların gündəlik həyatlarında işlətdikləri vahidlər olub, böyük tarixi inkişaf yolu keçmiş sözlərdir. Məna daralmasına məruz qalan sözlərin əksəriyyəti türk mənşəli sözlərdir.

F.Cəlilovun fikrincə, məna daralması Azərbaycan dilində daha çox müşahidə olunur. Səbəb isə tarixən dildə sinkretik köklərin yəni, həm ad, həm də fel kimi işlənən sözlərin daha çox olması göstərilmişdir. Sonrakı dövrlərdə belə sözlər fel kimi aktivliyini itirmiş və ad qütbündə işləklilik qazanmışdır. Bu proses- semantik diferensiallaşma türk kökənli isimlərdə daha güclü olmuşdur. Məlum olur ki, semantik diferensiallaşma dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində əsasdır [8, s.47].

Y. Məmmədovun qeyd etdiyi kimi, semantik daralma prosesi türk dillərində mənaca genişlənməyə nisbətən çox geniş yayılmışdır. Bunun müxtəlif səbəbləri vardır: omonimliyin itməsi, qədimdə türk dillərində cins, ümumilik bildirən sözlərin kəmiyyətcə çox olması, sinonimlik, alınma sözlərin təsiri və s.

Bu cəhətdən də qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, Türkiyə türkcəsində “don” kök morfemi semantik daralmaya uğramamışdır. Həmçinin bu söz Anadoluda “bez”; “yun örtük” mənalarında da işlənəkdədir.

Qadın və kişi geyimlərindən hesab edilən “don” XX əsrin 20-ci illərindən sonra formalaşmış, xalqın gündəlik məişətində və bayramlıq geyim dəstlərində əsas yer tutmuşdur.

“Don” əsasən qofta ilə tumanın sintezindən yaranan paltar növü olub, yaşlı nəslin əksər hissəsi tərəfindən istifadə olunmuşdur.

XX əsr 50-60-cı illər Azərbaycan bədii üslubunun dilində ən çox rast gəlinən etnoqrafizm də məhz **“don”** leksemidir. Bu leksem bədii əsərlərin dilində daha çox qadın geyim növü kimi diqqəti cəlb edir.

Məs: *Bəziləri ayaqlayın da olsalar, qanovuzdan don geymişdilər (Mehdi Hüseyn);*

Əslinin donunun çalğışıqlı düymələri kimi, bir düymə qalıncaya qədər açılır, sonra öz-özünə düymələnirdi (Elçin);

Anası ona həmişə qırmızı parçadan don tikərdi (İ.Şıxlı).

Geyilmə tipli geyimlər çiyin və bel geyimlərinə bölünür ki, “**kürk**” bu növ geyim olub, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında “isti geyim” növü kimi qeyd olunub, dastanda, əsasən erkəc dərisindən hazırlandığını və hətta topuqlara qədər örtülən geyilmə geyim forması kim təsvir edilmişdir [10, s.56].

“**Kürk**” geyimini nəinki erkəc dərisindən, eyni zamanada da bahalı xəzdən hazırlanan üst geyim kimi də izah etmək olar. Bu geyim növü əsasən dəridən hazırlanaraq bir sənət sahəsi kimi də – “**kürkçülük**” günümüzə qədər mövcudluğunu saxlamışdır.

“**Kürk**” əsasən soyuq ərazilərdə, bədən boyu, xüsusi rəngli ipək saplarla naxışlanmış və yunlu tərəfi içəri tikilən geyilmə tipli geyim növü kimi həm kişi, həm də qadın geyim növüdür.

İqlimi soyuq olan ərazilərdə “kürk”dən hazırlanmış geyimlərin istehsalı tarixən çox yüksək olmuşdur. Məhz Sibirdə tapılan qədim türk daş heykəllərində “kürk” geyinmiş insanların olması bu geyimin tarixinin qədim olduğunu göstərməkdədir. “Kürk” xüsusilə maldar elatların məişətində mühüm yer tutulmuşdur.

Geyim növü olan kürk məişətdə geniş yer tutmuş və əsasən maldarlıqla məşğul olan elatın həyatında istifadə edilmişdir. “Kürk” biçim tərzinə görə iki “kaval” və “geymə” növünə bölünür ki, “kaval” Oğuz dialektində “isti paltar” deməkdir [5, s.123]. Hətta Qərb bölgəsində bu geyim növünə “sallama”, yaxud “salma” kürk deyilir. Keçmişdə “kürk” ən qiymətli hədiyyə kimi görkəmli şəxslərə bağışlanar, yaxud hədiyyə göndərilərmiş.

Müxtəlif biçim üsulu ilə fərqlənən “**kürk**” əsasən, mövsümi səciyyə daşıyan, bir neçə aşılı qoyun dərisindən tikilən kişi geyimi olub, müxtəlif növləri ilə diqqəti cəlb edir: “sallama kürk”, “**kaval kürk**”, “üzlü kürk” və “geyinmə kürk”, “çoban kürkü” kimi növləri geniş yayılmışdı ki, bunların hər ikisi əksər bölgələrdə mövcuddur.

Bu isim Azərbaycan dilində “*keçmişdə, əsasən, qoyun dərisindən, indi isə süni tüklü dərilərdən tikilən yaxud içi, ya üzü bu kimi dəri ilə örtülən olan isti qış geyimi, qiymətli xəzdən tikilmiş qadın, uşaqlar üçün isti üst geyimi, dovşan dərisindən kürk*” kimi izah edilmişdir [2, s.89].

Kişi və qadın üst geyimi olan “kürk”kөрük və kürk sözləri ilə kökdəş sözlərdir. Mənası “dəri” deməkdir. Bunların hər ikisi dəridən hazırlanıb və materialın adı ilə adlanıb.

XX əsr 50-60-cı illər ədəbi-bədii dil nümunələrində “kürk” sözünə nəzər salaq:

O yolun kənarındakı kimsəsiz daxmaya çəkilir, gecələr kürkünəcən bürünüb yatırdı. (İsmayıl Şıxlı),

Yumşaq tükdən boz kürkümə;

Anam büküb bu yaz məni. M.Dilbazi.

“Kürk” sözü bir sıra frazeoloji birləşmələrin birinci komponenti kimi də çıxış edir. Məs.: kürkünə birə salmaq, kürkünə birə dolmaq, kürkünə birə düşmək və s.

“Kürk” nəinki bədən boyu, həmçinin yarımçıq şəkildə də ola bilir ki, belə kürklər “yarımkürk” adlanır.

Məs.: Arvadı boynu dərili yarımkürkü onun çiyinə saldı. (İsmayıl Şıxlı)

“Kürk” geymi geyimlər içərisində davamlı və uzunömürlü, bahalı olduğundan, onu qiymətli hədiyyə kimi də bağışlayırdılar [10, s.175].

“Kürk” hətta miras əşyası kimi valideyndən oğula da əmanət olaraq qalırdı.

Qeyd etdiyimiz kimi, “kürk” bahalı geyim növü olub, xəzin dəyərinə asılı olaraq müasir dövrdə də qiymətli hədiyyələr cərgəsindədir. Bu geyimin var-dövlət, əmlak xüsusiyyətini qeyd edən Fəzlullah Rəşidəddin (“Cam ət-təvrix” (“Tarixlər toplusu”) əsərinin müəllifi) XIV əsrdə oğlu Şihabəddinə yazdığı məktubunda hər bir hakimin ona gərəkli olan üç xəzinəsi (pul, yaraq, geyim-ərzaq) içərisində geyimin mühüm olduğunu göstərirdi.

M.Kaşğarlının “Divani lüğət-it-türk” əsərində qeyd olunur ki, türklər arasında “içmək” adlanan və quzu dərisindən tikilən “kürk” geniş yayılmışdır. *Heç şübhəsiz ki, XI əsrdə geyilən “içuk” ilə XIX əsrin “xəzəzəmi” tipli kişi üst geyimləri arasında tipoloji oxşarlıq olmuşdur, həmçinin samur və sincab dərisindən tikilən və “içuk” adlanan kürk də geyirdilər [11, s. 97].*

Başlıq – mövsümü səciyyə daşıyan ənənəvi kişi baş geyimi olub, soyuq, saxtali havalarda bayıra və ya uzaq səfərə çıxan zaman dağ şəraitində yaşayanlar papağın üstündən geyirdilər. Eyni zamanda “başlıq” yağışdan, soyuqdan, küləkdən qorunmaq üçün parçadan tikilən baş geyim adı olub, Azərbaycan dilində morfoloji yolla yaranmışdır: baş+lıq. Mənşəcə əsl Azərbaycan sözüdür.

“Başlıq”, əsasən, astarlı tikilir, qoşa ucluqlu olaraq, hər biri boğazın altından fırladılıb çiyinin arxasına atılırdı. Bu baş geyimi mahud, həmçinin yumşaq dəvəyunu şalından tikilirdi. Qiymətli “başlıq”ların qulaqcıq astarı rəngli parçadan tikilir, tərəsi isə rəngbərəng saplardan düzəldilmiş bəzəkli qotazlı olurdu. Qafqaz xalqları üçün də səciyyəvi baş geyim növü olan “başlıq” XIX-XX yüzilliyin əvvəllərində azərbaycanlıların ənənəvi geymi olub, lokal-məhəlli xüsusiyyətləri ilə seçilirdi. İsmayıl Şıxlının “Dəli Kür” roma-

nının dilində “başlıq” tam öz əksini tapmışdır: Cahandar ağa diqqətlə *qotazlı yun başlığın ləkələrinə* baxdı .

Bədii əsərlərin dilindən məlum olur ki, başlıq qadın və kişi baş geyimi olmaqla yanaşı, körpənin başını soyuqdan qorunmaq üçün istifadə edilən əsas geyim elementlərindən biridir.

Məs.: *Körpə üçün başlıq, ləbbədə tikib gətirmişdi. (İsi Məlikzadə)*

Milli geyimlərin əsas özəlliklərindən biri məhz baş geyimləridir. Baş örtükləri özünün müxtəlifliyi və bağlanma formasına görə də fərqlənir. Bu baş örtükləri sırasında çalma, araqçın, rübənd, şal, kələğayı, çarşab, çadra və s. adlarını çəkmək olar. Xalq arasında ən çox yayılmış olan “çalma” kişi və qadın baş geyimi olub, kəndlilər tərəfdən istifadə olunan ağ rəngdə bir geyimdir.

XVII əsrdə Azərbaycanda olmuş səyyahların geyim barədə qeydləri çox maraqlıdır. 1647-ci ildə Təbrizdə olmuş məşhur türk səyyahı və diplomatı Övliya Çələbi yazır: “Təbriz zadəganları al-qırmızı rəngli parçadan çalma geyir. Qızılbaş sözü də elə buradan doğulmuşdur. Lakin əhalinin əksəriyyəti çalmanı ağ parçadan düzəldir”. Bu fakt XVII əsrdə hələ də məşhur “qızılbaş” geyim tərzlərinin davam etdiyini göstərir [5, s.182].

Baş geyimləri tikili və sarınma olmaqla iki yerə ayrılır ki, “çalma” soyuq vaxtlarda bağlanan sarınma baş geyimidir. Digər baş geyimləri ilə müqayisədə bağlanması qadınların çox vaxt aldığına görə “çalma” daha az yayılıb. “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Telimlert sözlüğü”ndə “çalma” ismi qadın baş geyimi kimi təsvir edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın bir çox bölgələrində “çalma”nı başda saxlamaq üçün kiçik ləçəkdən istifadə etmək adətdən imiş. Bayatıların birində “çalma” bağlanma forması ilə detallı təsvir edilmişdir [6, s.75].

*Əzizim başa çalı,
Çalmanı başa çalı,
Yemə namərd çörəyin
Qayıdar başa çalı.*

Dialektlərimizdə “çalma” ismi 5 mənada işlənmişdir: Ağdaş, Füzuli, Qazax, Quba, Ordubad, Şəki dialektlərində “baş yaylığı” – Məs.: Keçmişdə arvadlar çalma bağlayırdılar başına mənasında [6, s.54].

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində kişi və qadın geyimlərində bəylərin baş sarığı olan çalmaya rast gəlinir [11, s.89]. Ümumiyyətlə, “çalma” etnosun nəinki gündəlik məişətində, eləcə də xüsusi günlərində geyim dəstlərinin tərkibində əsas yer tutduğu göstərilir.

Üst geyimləri kimi baş geyimləri də formasına, istifadəsinə görə geymə (qoyma) və bağlama (örtmə) olmaqla iki qrupa bölünür. Bağlama (örtmə) baş geyimlərinə müxtəlif ölçülü “çalma”lar aid idi [5, s.103].

Bəzi bölgələrdə (Dərbənd) “çalma” “burma” adlanmış, bütün etnoqrafik bölgələr üçün xarakterik olan qadın baş geyimi olmuşdur [6].

“Çalma”lar formasına görə örtmə (bağlama) baş geyimi olub, başa təsək qoyulduqdan sonra onun üstündən müxtəlif üsullarla, əsasən ləçəklə başa bağlanan geyimi kimi mahiyyət daşıdığı kimi, eyni zamanda rəngə və yaşa görə də seçilmiş. Belə ki, yaşlı qadınlar tünd rəngli çalmaya üstünlük verdikləri halda, gənc qadınlar “çalma”nın üstündən əlvan rəngli kələğayı bağladıqdan sonra istifadə ediblər. Çalma baş geyimi olaraq cəmiyyətin nüfuzlu elm adamları, şairləri, dövlət xadimləri tərəfindən də geniş istifadə edilmişdir. Bu baş geyimi XIX-XX əsrin əvvəllərində geniş yayılmışdır [5, s.78].

Tarixə nəzər salsaq, XVI əsrdə Səfəvilərin hakimiyyəti dövründə əhəlinin əsas baş geyimlərindən olan “çalma” həm gündəlik, həm də mərasim geyim tipi kimi istifadə edilmişdir.

“**Köynək (kömlək)**” – ümumtürk mənşəli söz olub, kişi və qadın geyimlərindən olub, xalqın geyim fondunda öz üstünlüyü ilə seçilərək etnosun geyim mədəniyyətinin əsasını təşkil etməklə, xalqın gündəlik məişətində və bayramlıq geyim dəstində əsas yer tutmuşdur. Ümumiyyətlə, “köynək” müxtəlif dövrlədə, hətta günümüzdə də kişi və qadın geyiminin əsasında dayanıb, bədənin yuxarı hissəsinə geyilən yüngül geyim kimi bu və ya digər türk dillərində: Qaraxanlıcada *koñlek*, Cağatay türkcəsində *koñlek*, *kojnek*, Türkiyə türkcəsində *gömlek*, Türkiyə türkcəsi dialektlərində *goñlek*, *gonek*, *kojnak*, *konçek*, Özbək türkcəsində *kojnak*, *kojnak*, Türkməncədə *kojnek*, Xakascada *kögenek*, Qırğızcada *köynök*, Qazaxcada *köylek*, kumık dilində qelek, tatar dilində *kumlemek* fonetik şəklində olan isimdən yaranmış *köñleklenmək* feilinə rast gəlinmişdir. Məsələn: Ər köñleklendi. (kişi köynək geyindi) [2, s.733].

Mənbələrə görə, “köynək” “köñle” feilindən törəmiş, könül, qəlb, ürək sözlərinin semantikasına ilə birbaşa bağlıdır. Mənası “ürəyin üstünü örtən geyim əşyası” kimi deməkdir [2, s.732].

Daha bir mənbəyə əsasən isə, Sami Türkiyə türkcəsində bu sözün əsasında **kön** “**gön**” kökü dayanır. Bu versiyayı müxtəlif alimlər düzgün hesab etmişlər. Əsas olaraq gətirilir ki, “gönlek” ilə “gön” arasında fonetik baxımdan bir əngəl yoxdur. İkincisi isə, “könlek” kəlməsinin semantikasında da “dəridən hazırlanmış geyim” mənası aşkardır.

B. Əhmədov göstərir ki, bu sözün mənşəyi ilə bağlı bir neçə ehtimal söyləmək olar. Göstərir ki, “köynək” “geymək” feilinin əsasında yaranıb, tarixən “geynək” şəklində olub, fonetik formasını dəyişərək müasir vəziyyətə “köynək” şəklində formallaşıb. Digər bir əsasa görə isə, “köynək” “dəri” (kürk) sözü ilə bağlı olub, o həm dəri, həm də üst paltarını mənasında “köynək” sözü ilə bağlanmışdır. Rus dilində mövcud olan *рубашка* sözü də

рубить feili ilə bağlı olub, dərini kəsib-tikmək deməkdir. Bütün məqamlara diqqət etsək məlum olur ki, köynək ismi də feil və ad qütbünü özündə birləşdirir, kök baxımdan söz feildən formalaşmış isimdir [9, s.56].

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə söz bu cür izah edilir:

1. Bədənin yuxarı hissəsinə geyilən yüngül geyim” [2]

Köynəyi al ipək lalə; Zərif, qəşəng, göyçək lalə. M.Rahim.

İki dəqiqə keçməmiş xüsusi köynək içində saxlanan sazı gətirdi. M.İbrahimov.

“Köynək” isminə biz “köynəyinin yaxasından keçirmək” etnoqrafizmində də rast gəlirik. Övladlığa götürmə əlaməti olaraq körpə uşağı köynəyinin yaxasından keçirtmək köhnədənqalma bir adət olsa da, söz burada da öz ilkin “könül”ilə bağlı mənasını mühafizə etmişdir. Burada köynək simvolik mənə ifadə etsə də, əsas mənə könül ilə bağlıdır. Belə ki, evin xanımı qız və ya oğlan olmasından asılı olmayaraq uşağı öz köynəyindən keçirərək övladlığa qəbul edir. Bu adətə biz “Koroğlu” dastanında Nigar xanımın Eyvazı övladlığa götürdüyü zaman rast gəlirik. Digər bir adətə görə, şər qüvvələr yeni doğulmuş uşaqların yaşamamasına səbəb olurmuş. Məhz uşağın yaşamasına görə, “köynəkdən keçirmə”, “yaxadan keçirmə” adəti icra edilirmiş. Bunu övladı olan qadın 3 dəfə öz köynəyinin yaxasından keçirərək, şər qüvvələri dəf etmiş olurdu. [5, s.366]. Araşdırmadan məlum olur ki, “köynək” sözü birbaşa olaraq “könül” ismi ilə semantik cəhətdən bağlıdır. “Köynəkdən keçirmə” adəti məhz “könül”, “qəlb” sözləri ilə birbaşa əlaqədar olub, onu bu və ya digər cəhətdən izah edir.

Məs.; Xala, qızı köynəyinin yaxasından keçirib, özünə övlad etmişdi. B.Bayramov.

Azərbaycan geyimləri həmişə xalqımızın həyat tərzini, məişəti ilə əlaqədar olmuş, onun bədii-estetik zövqünü və dünyagörüşünü özündə əks etdirmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. [IV cilddə.I cild.] – Bakı: Şərq-Qərb, – 2006. – 744 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. [V cilddə.II cild.] – Bakı: Şərq-Qərb, – 2006. – 792 s.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. [IV cilddə. III cild.] – Bakı: Şərq-Qərb, – 2006. –672 s.
4. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. [IV cilddə.IV cild.] 2006, 712 s.
5. Azərbaycan etnoqrafiyası. [III cilddə. II cild.] –Bakı: “Şərq-Qərb”, – 2007. – 384 s.
6. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti, –Bakı: Şərq-Qərb. –2007. – 568 s.

7. Cəfərov, A. Nəbi Xəzrinin poetik dili. –Bakı: Elm və təhsil, – 2012. – 234 s.
8. Cəlilov, F. Azərbaycan dilinin morfonologiyası. –Bakı: Maarif, –1988. – 285s.
9. Əhmədov, B. Qısa etimoloji lüğət. –Bakı: –2001. – 34 s.
10. Dünyamaliyeva, S. Azərbaycan geyim mədəniyyəti. –Bakı: Elm, –2002. –448s.
11. “Kitabi –Dədə Qorqud” –Bakı: Yazıçı, –1988. – 265 s.
12. Mahmud Kaşğari. “Divanü lüğat-it-türk”. [Dörd cilddə. II cild.] Bakı: – “Ozan”, –2000. –400 s.
13. Məhərrəmli, B. Türk dillərinin qədim leksikası. Bakı; “Xəzər Universitəsi” nəşriyyatı, – 2017. – 272 s.
14. Будагов, Л. Сравнительный словарь тюркских наречий, [т.1-11, СПб.,1,] –1960. II, 1960.,156, –198 с.
15. Тенишев Э.Р.Строй сарыуйгурского языка. М.: – 1970. – 176 с.
16. Древнетюркский словарь. –Ленинград: Наука, – 1969. 677 с.
17. Отаров, И.М.Профессиональная лексика карачаево-балкарского языка. Нальчик, –1978. – 2-13 с.

Sabina Veliyeva

Summary

The names of the clothes and their ethnolinguistic analysis

(Based on the artistic style of the Azerbaijani literary language of the 50-60s of the XX century)

Household vocabulary is the basis of of each language and play a special role in language. Ethnographic units included here are formed in connection with the lifestyle of the ethnic group to which the language belongs. The life, customs, psychology, philosophy, ethics and aesthetics of the people, to one extent or another are expressed in these words. The Azerbaijani language also has a unique vocabulary related to everyday life, and it was these ethnographies that were created and created as a necessity in the daily life of the people to whom they belong for thousands of years, and these units have been able to retain their function to this day.

These types of words have been formed for a long time, and some of them have undergone various phono-morphological and semantic changes.

Сабина Велиева

Резюме

Названия одежды и их этнолингвистический анализ

(На основе художественного стиля азербайджанского литературного языка 50-60-х годов XX века)

Бытовая лексика является основой словаря каждого языка и занимает особое место в жизни людей, которым оно принадлежит. Включенные сюда

этнографические единицы формируются в связи с образом жизни этноса, к которому принадлежит язык, в таких словах в той или иной степени выражаются жизнь, обычаи, психология, философия, этика и эстетика народа. Азербайджанский язык также имеет уникальный словарный запас, связанный с повседневной жизнью, и именно эти этнографии были созданы и созданы как необходимость в повседневной жизни людей, которым они принадлежат в течение тысяч лет, и эти единицы смогли сохраняют свою функцию по сей день. Эти типы слов существуют уже давно с точки зрения образования, и некоторые из них претерпели различные фономорфологические и семантические изменения.

*Rəyçi: fil.f.d., dos.R.Həbibli
Redaksiyaya daxil olub: 11.01.2021*